

17. Wang, Y., Ji, Q., Zhou, C., & Wang, Y. (2022). Brain mechanisms linking language processing and open motor skill training. *Frontiers in Human Neuroscience, 16*, Article 911894. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2022.911894> [in English].

УДК 37.013:376

Світлана Литовченко,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку

E-mail: svetalitovchenko@ukr.net

ORCID ID orcid.org/0000-0003-0001-4667

[Researcher ID GLS-3925-2022](#)

Світлана Кульбіда,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу української жестової мови

E-mail: svk5554@gmail.com

ORCID ID orcid.org/0000-0002-0194-3495

[Researcher ID P-9547-2016](#)

Валентина Жук,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу освіти дітей
з порушеннями сенсорного розвитку

E-mail: valechka_zhuk@ukr.net

ORCID ID orcid.org/0000-0001-8183-5250

[Researcher ID Q-1331-2016](#)

Оксана Таранченко,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник відділу освіти дітей
з порушеннями сенсорного розвитку

E-mail: ukreditor@ukr.net

ORCID ID orcid.org/0000-0002-5908-3475

[Researcher ID P-69021-2016](#)

Ольга Вовченко,

доктор психологічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник відділу освіти дітей
з порушеннями сенсорного розвитку

E-mail: olgawow4enko@gmail.com

ORCID ID orcid.org/0000-0002-4399-0118

[Researcher ID P-9297-2016](#)

Віра Литвинова,

старший науковий співробітник відділу освіти дітей
з порушеннями сенсорного розвитку

E-mail: surdovera@gmail.com

ORCID ID orcid.org/0000-0001-6014-184X

[Researcher ID P-6431-2016](#)

Ольга Рибак,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу української жестової мови
E-mail: khmelnysk.irts@gmail.com
ORCID ID orcid.org/0000-0001-7471-1508

Геннадій Міськов,

аспірант
E-mail: ittek@ukr.net
ORCID ID orcid.org/0000-0002-4135-8880

Svitlana Lytovchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow,
Head of the Department of Education for Children
with Sensory Development Disorders

Svitlana Kulbida,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Ukrainian Sign Language Department

Oksana Taranchenko,

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow,
Chief Researcher of the Department of Education of Children
with Sensory Development Disorders

Valentina Zhuk,

Candidate of Pedagogical Sciences (doctor of philosophy),
Senior Researcher of the Department of Education of Children
with Sensory Development Disorders

Vira Litvynova,

Senior Researcher of the Department of Education of Children
with Hearing Sensory Development Disorders

Olga Vovchenko,

Doctor of Psychological sciences, Senior Researcher,
Senior Researcher of the Department of Education of Children
with Sensory Development Disorders

Olga Rybak,

Candidate of Pedagogical Sciences (doctor of philosophy),
Senior Researcher of the Ukrainian Sign Language Department

Hennadii Miskov,

Postgraduate student

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
вул. М. Берлінського 9, Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special
Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine,

9 M. Berlinskogo str., Kyiv, 04060, Ukraine

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

ENSURING BARRIER-FREE EDUCATION FOR CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENTS

Анотація. Безбар'єрність в освітньому процесі для дітей з порушеннями слуху передбачає усунення перешкод (бар'єрів), що безпосередньо чи опосередковано унеможливають або ускладнюють доступ до здобуття освіти, спілкування, участі у спільній діяльності тощо. *Мета статті:* висвітлення ключових аспектів організації освітнього середовища для дітей з порушеннями слуху в закладах дошкільної та загальної середньої освіти. *Методи дослідження:* теоретичний аналіз літературних джерел; аналіз нормативно-правових документів; узагальнення практичного досвіду реабілітації та навчання дітей з порушеннями слуху. Кожен учень унікальний, має унікальні потреби, широкий спектр здібностей, стилів навчання, володіє різними засобами спілкування тощо. Основні взаємопов'язані складові освітнього процесу, які потрібно враховувати при забезпеченні доступності для дітей з порушеннями слуху: комунікація (спілкування, участь, взаємодія, соціальні контакти, активність); навчання (знання, навички, уміння застосовувати знання, реалізація здібностей тощо); орієнтація в оточуючому середовищі, зокрема звуковому й візуальному. Важливий повний доступ до спілкування, навчання та соціальних контактів дитини, з урахуванням індивідуальних мовних, комунікативних потреб. Програми, допоміжні технології і приміщення повинні бути доступними, щоб допомогти учням використовувати свої сильні сторони, стати впевненими, самостійними і повноправними учасниками пізнавального, соціального й академічного досвіду. Оптимальне освітнє середовище для дітей з порушеннями слуху – це комунікативно насичене середовище: забезпечує повноцінний розвиток першої мови дитини; покращує когнітивні, соціальні та емоційні здібності; має «прямий доступ» (без перекладача) до спілкування з педагогами і достатню кількість однолітків, які розмовляють мовою дитини тощо.

Ключові слова: спеціальна педагогіка, особливі освітні потреби, освіта дітей з порушеннями слуху, діти з порушеннями слуху, безбар'єрність, доступність, освітнє середовище, комунікативні потреби.

Abstract. Barrier-free education for children with hearing impairments involves the removal of obstacles (barriers) that directly or indirectly make it impossible or difficult to access education,

communication, participation in joint activities, etc. The purpose of the article: to highlight key aspects of organizing the educational environment for children with hearing impairments in preschool and general secondary education institutions. Research methods: theoretical analysis of literary sources; analysis of regulatory documents; generalization of practical experience in the rehabilitation and education of children with hearing impairments. Each student is unique, has unique needs, a wide range of abilities, learning styles, possesses various means of communication, etc. The main interrelated components of the educational process that must be taken into account when ensuring accessibility for children with hearing impairments: communication (communication, participation, interaction, social contacts, activity); learning (knowledge, skills, ability to apply knowledge, implementation of abilities, etc.); orientation in the surrounding environment, in particular the sound and visual one. Full access to communication, learning, and social interactions is important, taking into account the child's individual language and communication needs. Programs, assistive technologies, and accommodations should be available to help students build on their strengths and become confident, independent, and full participants in the cognitive, social, and academic experience. The optimal educational environment for children with hearing impairments is a communicatively rich environment that: provides for the full development of the child's first language; improves cognitive, social, and emotional skills; has «direct access» (without an interpreter) to teachers and a sufficient number of peers who speak the child's language, etc.

Key words: special pedagogy, special educational needs, education of children with hearing impairments, children with hearing impairments, barrier-free, accessibility, educational environment, communicative needs.

Актуальність дослідження. Безбар'єрність передбачає насамперед дотримання принципу універсального дизайну в організації навчання, тобто створення умов, максимально зручних та сприятливих для всіх дітей, і водночас не уникає застосування за потреби спеціальних додаткових пристосувань. Наприклад, не готувати окремі матеріали для дитини з особливими освітніми потребами, а запланувати такі способи презентації навчальної інформації, які б містили усні пояснення, зразки, наочні інструкції, дещо скороченні схематичні приклади тощо. Навіть те, що на перший погляд здається незвичним у класі (навчанні), може стати повсякденною практикою та сприяти успішності всіх учнів. Запропоновані рекомендації можна впровадити в щоденну роботу, якщо до навчання залучені діти з порушеннями слуху.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави констатувати висвітлення різних аспектів організації освітнього середовища для дітей з порушеннями слуху у працях українських вчених (Кульбіда, Литовченко, Таранченко, Жук, Федоренко & Литвинова, 2019; Литовченко, Жук & Литвинова, 2019; Кульбіда, Литовченко, Жук & Литвинова, 2020; Литовченко, 2020; Таранченко & Федоренко, 2020; Кульбіда, 2023; Кульбіда, Адамюк, Горова & Замша, 2023; Жук, Литвинова, Литовченко & Вовченко, 2023).

Актуальними у контексті проблеми є концептуальні та нормативні основи розвитку освіти в Україні (Концепція «Нова українська школа», 2016; Закон України «Про освіту», 2017; Закон України «Про дошкільну освіту», 2024; Закон України «Про повну загальну середню освіту», 2020), сучасні нормативні документи стосовно освіти дітей з особливими освітніми потребами, організації інклюзивного навчання (Положення про інклюзивно-ресурсний центр, 2017; Порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти, 2019; Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти, 2021).

Мета статті: висвітлення ключових аспектів організації освітнього середовища для дітей з порушеннями слуху в закладах дошкільної та загальної середньої освіти.

Основними **методами** визначено: методи теоретичного аналізу літературних джерел; аналізу нормативно-правових документів; узагальнення практичного досвіду реабілітації та навчання дітей з порушеннями слуху.

Результати дослідження. Безбар'єрність в освітньому процесі для дітей з порушеннями слуху передбачає усунення перешкод (бар'єрів), що безпосередньо чи опосередковано унеможливають або ускладнюють доступ до здобуття освіти, спілкування, участі у спільній діяльності тощо.

Основні взаємопов'язані складові освітнього процесу, які потрібно враховувати при забезпеченні доступності:

– *комунікація* (спілкування, участь, взаємодія, соціальні контакти, активність);

– *навчання* (знання, навички, уміння застосовувати знання, реалізація здібностей тощо);

– *орієнтація в оточуючому середовищі*, зокрема звуковому й візуальному.

Діти з порушеннями слуху як основний засіб спілкування використовують *словесну та (або) жестову мову*:

– словесна мова як основний засіб спілкування;

– жестова мова як основний засіб спілкування;

– володіння словесною та жестовою мовою, серед яких одна є основною (першою) мовою для дитини.

Основну мову, якою спілкується дитина, потрібно застосовувати як базову (першу) мову у навчанні. Важливе місце в навчанні дітей з порушеннями слуху належить опануванню словесного письмового мовленням (навички читання і письма).

Діти з порушеннями слуху сприймають інформацію частково *через слух* (залежно від ступеня зниження слуху, можливості компенсувати порушення слуховими апаратами або кохлеарними імплантатами) та *через зір* (важливий додатковий або основний канал отримання інформації при порушенні слуху).

Безбар'єрність в освітньому процесі для дітей зі зниженим слухом та дітей з кохлеарними імплантатами передбачає усунення перешкод у сприйманні звукової інформації шляхом поєднання таких заходів:

– дублювання інформації засобами, що можуть сприйматися через зір (візуально);

– забезпечення оптимальних умов для сприймання звукової інформації (частина дітей можуть її сприймати, але дещо спотворено, не в повному обсязі, за умови наявності наочності, відсутності зайвих шумів тощо);

– часткове спрощення усних повідомлень і письмових текстів, пояснення нових, незнайомих слів з опорою на наочність і досвід дитини.

Для дітей з порушенням слуху, для яких основним (або одним з основних) засобом спілкування є українська жестова мова, доступність передбачає використання жестової мови як мови спілкування й навчання разом зі словесною,

що зумовлює необхідність для педагога володіти жестовою мовою або використовувати послуги перекладача жестової мови.

Важливо наголосити, що порушення слуху впливає на розвиток мовлення дитини – сприймання та розуміння мовлення інших, власний пасивний (розуміє) та активний (використовує у спілкуванні) словниковий запас, формування звуковимови, опанування граматичних категорій мови тощо. Отож умовою успішного навчання є додаткова допомога в розвитку всіх сторін мовлення дитини.

Ще однією умовою безбар'єрності у разі порушенні слуху може бути додаткова підтримка у вивченні предметів мовного циклу, часткове (тимчасове) спрощення (зниження складності) словесних висловлювань – прості речення, пояснення незнайомих слів (зокрема за допомогою наочності), скорочення навчальних текстів тощо. Доступність також передбачає можливість презентації знань дитиною в різний спосіб, врахування труднощів в опануванні мови та мовлення.

Порушення слуху впливає на соціалізацію, налагодження комунікації (що є не менш важливим для розвитку дитини, ніж навчання). Тому необхідно забезпечувати відповідну підтримку, залучати до спільних видів роботи в групі, під час заходів, ігрової діяльності, створювати умови для самореалізації, виявлення здібностей тощо.

Спектр і ступінь труднощів дитини, напрями й обсяг підтримки залежать від багатьох чинників і є індивідуальними для кожної дитини.

Умовами забезпечення безбар'єрності є:

– вчасне виявлення порушень слуху в дитини, вчасне оптимальне слухопротезування, залучення до системи супроводу;

– забезпечення комунікації з дитиною з раннього віку з застосуванням різних засобів (словесна, жестова мова) залежно від індивідуальних потреб дитини й запитів батьків (комунікативно насичене середовище);

– рівний доступ до спілкування, навчання, участі та соціальних контактів дитини з урахуванням її індивідуальних мовних і комунікативних потреб (розвиток першої мови дитини; повноцінна комунікація з педагогами й

однолітками, які спілкуються мовою дитини й мають переваги соціального спілкування; врахування рівня слуху дитини, її можливостей і здібностей);

– застосування необхідних адаптацій змісту, методів і матеріалів з урахуванням унікальних потреб дитини (мова/мовлення, навчання, спілкування тощо);

– застосування сучасних підходів, методик, прийомів забезпечення доступності в навчанні, зокрема в інклюзивному класі: диференційоване викладання; множинні способи представлення навчального матеріалу тощо;

– доступність корекційно-розвиткових послуг (занять) з розвитку слухового сприймання, мовлення тощо відповідно до рекомендацій інклюзивно-ресурсного центру;

– доступність спілкування в жестомовному середовищі, занять з вивчення української жестової мови (якщо дитина спілкується жестовою мовою, педагоги обов'язково мають вільно володіти нею). Важливою є можливість спілкування з однолітками і дорослими, які мають порушення слуху (наявність соціальних зразків для наслідування забезпечують розвиток самосвідомості, комунікації, соціально-емоційне благополуччя);

– використання технічних засобів звукопідсилення, спеціальних допоміжних засобів, комп'ютерних корекційно-розвиткових та навчальних програм;

– програмне забезпечення (у смартфонах, ноутбуках тощо), що здійснює словесно-жестовий переклад, переклад усного мовлення на писемне, титрування;

– психологічна підтримка в адаптуванні до нових умов, соціалізації, подоланні психологічних проблем (зокрема, інколи діти можуть відмовлятися носити слухові апарати, користуватися ФМ-системою або іншими допоміжними пристроями, сидіти поруч з асистентом вчителя тощо, оскільки це привертає небажану увагу);

– відповідна підготовка педагогів, які пройшли навчання та мають досвід роботи з дітьми з порушеннями слуху;

– організація командної роботи вихователя (вчителя), сурдопедагога, психолога, сурдолога й інших фахівців, спільне планування процесу навчання;

- співпраця з батьками, допомога їм, забезпечення інформацією та навчальними матеріалами (за потреби);

- моніторинг прогресу й контроль розвитку дитини (комунікативних навичок, розвитку словесного мовлення та (або) володіння жестовою мовою, академічних успіхів, соціально-емоційного стану згідно з однаковими вимогами до всіх дітей). Якщо рівень розвитку дитини не досягає очікуваного прогресу, перелік і місце надання послуг необхідно переглянути та змінити (послуги мають базуватися на індивідуальних потребах дитини, а не на доступності ресурсів).

Підтримка учнів з порушеннями слуху в освітньому процесі передбачає:

- забезпечення достатнього освітлення для того, щоб бачити обличчя всіх, хто залучений або може бути залученим до розмови, та орієнтування в загальному контексті (ситуації) спілкування; бачити наочність, підписи тощо;

- розміщення дитини в класі, яке забезпечить їй звукову й зорову доступність, зокрема вибір місця ближче до вчителя та дошки;

- забезпечення можливості для дитини завжди бачити обличчя вчителя, коли він говорить (уникнення ситуацій, коли вчитель говорить, відвернувшись від дитини);

- дотримання слухової робочої відстані – відстані, на якій дитина здатна сприймати акустичні сигнали;

- зниження рівня загального шуму й відлуння, уникнення полілогу (говоріння по черзі) (мінімізація фонового шуму від внутрішніх (робота технічних засобів, переміщення стільців, навчального обладнання тощо) і зовнішніх (з коридорів, інших класів, вулиці, ігрових майданчиків тощо) джерел);

- дотримання природного темпу, гучності, виразності мовлення, артикуляції (занадто гучне та/або уповільнене мовлення утруднює розуміння);

- широке використання наочності, схем, таблиць, макетів, піктограм, інсценування тощо (підкріплення словесної інформації наочністю);

- надання зразка виконання завдання;

- використання підписів, дублювання усної інформації в письмовій формі, використання конспектів занять, фільмів і відео із субтитрами, слайдів з текстом, який озвучується тощо;

– уникання тривалого монологу вчителя, занадто розгорнутих речень; використання чітких, покрокових, візуалізованих інструкцій; зниження складності (за потреби) усних повідомлень і письмових текстів, пояснення нових, незнайомих слів, абстрактних понять з опорою на наочність і досвід дитини;

– збільшення часу на виконання завдань;

– повторення матеріалу та закріплення навичок перед переходом до вивчення нового;

– врахування специфічного слухо-зорового сприймання мовлення (зокрема, важкості записувати й одночасно слухати тощо);

– володіння вчителем жестовою мовою або залучення перекладача жестової мови (дотримання правил організації навчання за участі перекладача жестової мови), якщо дитина користується жестовою мовою;

– варіативність і множинність способів викладання навчального матеріалу вчителем, виконання завдань і презентації знань дітьми (замість усної відповіді запропонувати письмову; замість написання диктанту – інше письмове завдання, тест тощо);

– за потреби додаткова індивідуальна допомога в навчанні, консультування (додаткова підготовка до уроків і закріплення матеріалу після уроків з учителем, асистентом учителя, батьками);

– мотивування дитини за допомогою створення позитивної атмосфери з опорою на її досвід та інтереси, заохочення (підбадьорювати, хвалити, відзначати навіть найменші успіхи тощо).

Сучасні підходи, методики, прийоми, техніки забезпечення доступності у навчанні:

– *диференційоване викладання* фокусує увагу на тому, що всі учні різні, тож педагогу необхідно: виявити ці відмінності, створити відповідне освітнє середовище, яке уможливорює максимальну доступність учня до навчання та організувати освітній процес так, аби забезпечити ефективний навчальний досвід для кожного. Диференційоване викладання забезпечує доступність освітньої

програми, необхідну підтримку, успішне опанування змісту навчання і досягнення максимально можливих для кожного результатів.

Педагоги можуть обирати чи комбінувати такі підходи:

- *адаптувати*: зміст, процес, продукт навчальної діяльності;
- *варіювати вимоги* щодо ступеня виконання завдань учнями на окремому уроці або впродовж вивчення ширшої теми;
- *використовувати різноманітні методи*, що відповідають особливостям учнів (методи інтенсивного навчання в малих групах, підтримуючого навчання, попереднього ознайомлення з темою тощо) та *матеріали*.

Для реалізації принципів універсального дизайну пропонуємо:

- *множинні способи представлення навчального матеріалу*. Для належного усвідомлення та практичного використання учнями навчальні поняття презентуються на уроках у широкому діапазоні (розлого, стисло, у візуальній формі, схематично тощо). Увага зосереджується на поняттях, навичках, компетенціях, які учні мають опанувати за стандартом та програмою. Зміст навчання має містити одні і ті самі поняття для всіх учнів, проте міра їх складності (обсяг, широта, ступінь узагальнення тощо) варіюється (відповідно до можливостей різних дітей). Навчальний матеріал (або його окремі частини), що вивчається упродовж кількох уроків, в різні дні спрощується, деталізується, узагальнюється, ускладнюється. У процесі презентації навчального матеріалу, для всебічного розкриття змісту, надається якомога більше різноманітних прикладів. Широкий спектр прикладів допомагає учням засвоїти основоположні елементи навчального матеріалу і скласти їх у відповідну систему (ширшу чи вужчу – індивідуальну для кожного). В початковому презентуванні інформації виокремлюють найважливіше, уникаючи надмірної деталізації (так виділяють головні компоненти змісту). Зафіксувавши ці базові знання та постійно ефективно їх підтримуючи в учнів, педагоги поетапно розширюють та поглиблюють їх (для різних учнів по-різному);

- *множинні способи залучення до навчальної діяльності*. Види діяльності на уроці добираються з урахуванням рівня підготовленості учнів, стилів навчання та мислення, різних типів інтелекту, індивідуальних інтересів та

особливих потреб. Для цього застосовується низка ефективних навчальних стратегій (наприклад, кооперативне навчання, індивідуальне навчання, навчання в центрах, навчання з використанням технічних засобів та ін.).

У процесі опанування нового змісту попереднє обговорення головних ідей теми уроку проводиться з усім класом, потім учні мають взаємодіяти один з одним і спільно працювати (організовується робота парами чи в малих групах). Під час виконання завдань роботу групи учнів спочатку спрямовує педагог, згодом діти навчаються робити це самостійно. Формування і переформатування груп – динамічний процес, що змінюється залежно від змісту навчального матеріалу, запланованого виду діяльності, результатів оцінювання, тож принципи утворення груп не стали;

– множинні способи демонстрації набутих знань, умінь і навичок.
Завдання добираються так, щоб кожен з учнів розмаїтого учнівського колективу міг продемонструвати або проявити свої знання і розуміння по-різному (у прийнятний для кожного спосіб). Гнучкий підхід до продукту навчальної діяльності учня дає змогу використовувати різноманітні форми і способи його створення, презентації, передбачає різну міру складності, різні варіанти оцінювання.

Такі прийоми можуть полегшити навчання:

– короткий конспект (план) уроку (дає змогу орієнтуватися у ході уроку; можна давати кожному учневі або виводити його на екран; якщо учневі пропонують конспект на папері, можна між рядками зробити більший відступ, щоб учень міг вписувати свої коментарі);

– короткий конспект лекції із пропущеними ключовими словами (учні мають вписувати їх упродовж прослуховування лекції, це допомагає навчитися вести нотатки);

– структура уроку – візуальна опора, яка графічно представляє найважливіші етапи (ідеї, теми тощо) уроку;

– графічна презентація нового матеріалу у вигляді складання карти (схеми); карта дає змогу візуально поєднувати між собою більш або менш важливі поняття і встановлювати між ними зв'язки;

– зрозуміти інформацію, яка подається в усній формі, допоможе: використання простих речень і їх послідовна презентація; повідомлення про зміну виду роботи; усне подання інформації слід підкріплювати повторенням і унаочненням;

– щоб ефективніше залучити учнів до процесу обговорення, допомогти стежити за перебігом розмови, можна: дозволяти учневі сідати там, де йому зручно; називати того, хто буде говорити на ім'я; зробити коротку паузу, щоб учень звернув увагу на того, хто буде говорити; запропонувати учням не говорити одночасно; домовитися з учнем про певний знак, яким би він спокійно повідомляв педагогу, що не зрозумів поставленого завдання; записувати на дошці ключові слова; повторювати лаконічно, простими словами коментарі кожного учня; повідомляти про зміну теми, перехід до іншого виду роботи;

– презентація ключової інформації: для багатьох учнів важливе наочне підкріплення (домашні завдання, дати тестів і контрольних, терміни здачі проєктних робіт і щоденні оголошення мають доповнюватися наочністю, наприклад, записуватися на дошці; перед початком уроку на дошці можна записати план і ключові слова уроку тощо).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Під час організації освітнього процесу для дітей з порушеннями слуху варто звернути увагу на такі рекомендації:

– кожен учень унікальний, має унікальні потреби, широкий спектр здібностей, стилів навчання, володіє різними засобами спілкування тощо;

– важливий повний доступ до спілкування, навчання та соціальних контактів дитини, з урахуванням індивідуальних мовних, комунікативних потреб. Програми, допоміжні технології і приміщення повинні бути доступними, щоб допомогти учням використовувати свої сильні сторони, стати впевненими, самостійними і повноправними учасниками пізнавального, соціального й академічного досвіду;

– оптимальне освітнє середовище для дітей з порушеннями слуху – це «комунікативно насичене середовище»: забезпечує повноцінний розвиток першої мови дитини; покращує когнітивні, соціальні та емоційні здібності; має

«прямий доступ» (без перекладача) до спілкування з педагогами і достатню кількість однолітків, які розмовляють мовою дитини; враховується рівень слуху дитини та здібності; забезпечене кваліфікованим персоналом, який пройшов навчання, має досвід роботи з дітьми глухими або зі зниженим слухом; забезпечене доступом до загальноосвітньої програми з адаптаціями і модифікаціями з урахуванням унікальних потреб (мова/мовлення, навчання, спілкування); забезпечене повним доступом до всіх навчальних і позашкільних програм, ресурсних пропозицій, які практикуються у закладі освіти; забезпечене повним доступом до сервісів підтримки; має підтримку поінформованих батьків; має доступ до відповідних допоміжних технічних засобів для навчання.

Детальну інформацію щодо створення безбар'єрного середовища можна дізнатися з навчально-методичних посібників, які розміщено на сайті Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України (Е-ресурси).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кульбіда, С., Литовченко, С., Таранченко, О., Жук, В., Федоренко, О. & Литвинова, В. (2019). *Навчання дітей із порушеннями слуху*: навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во «Ранок». Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/719471/>
2. Литовченко, С., Жук, В., & Литвинова, В. (2019). *Новий формат освітнього середовища: діти з порушеннями слуху у дошкільній школі*: навч.-метод. посіб. Київ: ФОП Симоненко О.І. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/729747/>
3. Кульбіда, С., Литовченко, С., Жук, В., & Литвинова, В. (2020). *Учні початкових класів із порушеннями слуху: навчання та розвиток* : навчально-методичний посібник. Харків: Вид-во «Ранок». Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/724437/>
4. Литовченко, С. (2020). *Діти з порушеннями слуху раннього та дошкільного віку : навчання та супровід*: монографія. Київ: ФОП Симоненко О.І. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/731670>
5. Таранченко, О., & Федоренко, О. (2020). *Новий формат освітнього середовища: діти з порушеннями слуху у початковій школі*: навчально-методичний посібник. Київ. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/730669/>
6. Литовченко, С., Таранченко, О., Жук, В., Шевченко, В., Литвинова, В., & Федоренко, О. (2021). *Сучасний курикулум в освіті дітей з порушеннями слуху : методичні рекомендації*. Кропивницький: Імекс-ЛТД. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731776>

7. Кульбіда, С.В. (2021). Особливості комунікативної діяльності нечуючих учнів: монографія. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, відділ навчання жестової мови. Київ: Інтерсервіс. Режим доступу: <https://doi.org/10.33189/isp21.01>.

8. Кульбіда, С.В. (2023). Соціокультурний дискурс української жестової мови в умовах сьогодення: монографія. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Відділ української жестової мови. Режим доступу:

9. Кульбіда, С.В., Адамюк, Н.Б., Горова, О.В., & Замша, А.В. (2023). Комунікативна доступність освітнього середовища для осіб із порушеннями слуху в умовах сучасних викликів: навчально-методичний посібник. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Відділ української жестової мови. Режим доступу:

10. Жук, В.В., Литвинова, В.В., & Литовченко, С.В. (2023). Чути і спілкуватись. Крок за кроком з батьками. Методичний супровід та психологічна підтримка: навчально-методичний посібник для педагогів та батьків. Київ. Режим доступу: <https://ispukr.org.ua/?p=11486>

11. Жук, В.В., Литвинова, В.В., Литовченко, С.В., & Вовченко, О.А. (2023). Серія навчальних посібників за сферами розвитку для дітей дошкільного віку з порушенням слуху «Сходинки. Підтримаємо та допоможемо» (3 посібника). Київ. Режим доступу: <https://ispukr.org.ua/?p=11438>

REFERENCES

1. Kulbida, S., Lytovchenko, S., Taranchenko, O., Zhuk, V., Fedorenko, O. & Lytvynova, V. (2019). Navchannia ditei iz porushenniamy slukhu [Teaching children with hearing impairments]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok». <https://lib.iitta.gov.ua/719471/> [in Ukrainian].

2. Lytovchenko, S., Zhuk, V., & Lytvynova, V. (2019). Novyi format osvitnoho seredovyscha: dity z porushenniamy slukhu u doshkilli [A new format of the educational environment: children with hearing impairments in preschool]: navch.-metod. posib. Kyiv: FOP Symonenko O.I. <https://lib.iitta.gov.ua/729747/> [in Ukrainian].

3. Kulbida, S., Lytovchenko, S., Zhuk, V., & Lytvynova, V. (2020). Uchni pochatkovykh klasiv iz porushenniamy slukhu: navchannia ta rozvytok [Primary school students with hearing impairments: learning and development]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok». <https://lib.iitta.gov.ua/724437/> [in Ukrainian].

4. Lytovchenko, S. (2020). Dity z porushenniamy slukhu rannoho ta doshkillnoho viku : navchannia ta suprovid : monohrafiia [Children with hearing impairments of early and preschool age: education and support: monograph]. K. : FOP Symonenko O.I. <https://lib.iitta.gov.ua/731670> [in Ukrainian].

5. Taranchenko, O., & Fedorenko, O. (2020). *Novyi format osvitnoho seredovyshcha: dity z porushenniamy slukhu u pochatkovii shkoli: navchalno-metodychnyi posibnyk* [A new format of the educational environment: children with hearing impairments in primary school: educational and methodological guide]. Kyiv. <https://lib.iitta.gov.ua/730669/> [in Ukrainian].

6. Lytovchenko, S., Taranchenko, O., Zhuk, V., Shevchenko, V., Lytvynova, V., & Fedorenko, O. (2021). *Suchasnyi kurykulum v osviti ditei z porushenniamy slukhu* [Modern curriculum in the education of children with hearing impairment]: metodychni rekomendatsii. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731776> [in Ukrainian].

7. Kulbida, S.V. (2021). *Osoblyvosti komunikatyvnoi diialnosti nechuiuchykh uchniv* [Peculiarities of the communicative activity of deaf students]: monohrafiia. Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy, viddil navchannia zhestovoi movy. Kyiv: Interservis. <https://doi.org/10.33189/isp21.01> [in Ukrainian].

8. Kulbida, S.V. (2023). *Sotsiokulturnyi dyskurs ukraïnskoi zhestovoi movy v umovakh sohodennia* [Sociocultural discourse of Ukrainian sign language in the present conditions]: monohrafiia. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. *Viddil ukraïnskoi zhestovoi movy*. [in Ukrainian].

9. Kulbida, S.V., Adamiuk, N.B., Horova, O.V., & Zamsha, A.V. (2023). *Komunikatyvna dostupnist osvitnoho seredovyshcha dlia osib iz porushenniamy slukhu v umovakh suchasnykh vyklykiv* [Communicative accessibility of the educational environment for people with hearing impairments in the context of modern challenges]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. *Viddil ukraïnskoi zhestovoi movy*. [in Ukrainian].

10. Zhuk, V.V., Lytvynova, V.V., & Lytovchenko, S.V. (2023). *Chuty i spilkuvatys. Krok za krokom z batkamy. Methodychnyi suprovit ta psykholohichna pidtrymka* [Hear and communicate. (2023). Step by step with parents. Methodical support and psychological support]: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia pedahohiv ta batkiv. Kyiv. <https://ispukr.org.ua/?p=11486> [in Ukrainian].

11. Zhuk, V.V., Lytvynova, V.V., Lytovchenko, S.V., & Vovchenko, O.A. (2023). *Seriia navchalnykh posibnykiv za sferamy rozvytku dlia ditei doshkilnoho viku z porushenniam slukhu «Skhodynky. Pidtrymaïemo ta dopomozhemo»* [A series of teaching aids in the areas of development for preschool children with hearing impairments «Steps. We will support and help»] (3 posibnyka). Kyiv. <https://ispukr.org.ua/?p=11438> [in Ukrainian].

УДК 376.083.5:374-056